

Mellan dilettantism och professionalism

Om konstruktionen av vetenskapliga självbilder inom 1800-talets svenska minnesvård och arkeologi

Ola W. Jensen

Inledning

I sin utläggning om dess uppgift och behov från 1873 konstaterade den blivande riksantikvarien Hans Hildebrand att arkeologi visserligen hade gamla anor men att den som vetenskap var mycket ung. Under senare tid hade flera avgörande steg tagits vilket utvecklade den till en fullblodig profession, en process som avgjort skapat bodelning mellan dilettanter å ena sidan och vetenskapligt lagda arkeologer å den andra: «Det är icke längre så», skriver han, «att dilettantismen är allenast litet ytligare än vetenskapsmannen och den senare litet grundligare än den förre, det är mellan dem en stor åtskillnad, de arbeta på olika sätt, på olika stadier och för olika mål».¹

En av de stora utmaningarna, som Hildebrand såg det, bestod i att begränsa antalet aktörer och deras handlingsutrymme inom det fornfor-

¹ Hildebrand: *Den vetenskapliga fornforskningen*, s. 17.

skande fältet.² Han hade personliga skäl att vara orolig. Totalt sett var de vetenskapligt lagda arkeologerna oroväckande få. Situationen var hotande, ja, till och med farlig, skriver han, eftersom «vännerna af ett ytligare fornstudium genom sitt öfverlägsna antal ganska lätt kunna och i den senaste tiden verkligen visat sig kunna göra sina intressen gällande framför den vetenskapliga forskningens».³ Vad han här syftade på var att «de fria forskarna» – som medlemmar inom Svenska fornminnesföreningen (SFF) betecknade sig – 1873 hade lyckats driva igenom en revidering av 1867 års fornminnesförordning. Ändringen innebar att hembudsplikten för bronsföremål upphävdes – det stod nu var och en fritt att samla dylika föremål i stället för som tidigare, att mot en viss ersättning behöva lösa in dem åt Statens historiska museum (SHM) i Stockholm.

Bakgrunden till Hildebrands oro var att han tillsammans med bland annat sin far, dåvarande riksantikvarien Bror Emil Hildebrand, var i färd med att försöka göra svensk arkeologi och minnesvård till en autonom och vetenskaplig profession. För att nå dit måste verksamheten organiseras bättre och dessutom centraliseras, detta samtidigt som kunskapskraven på dess utövare måste höjas, poängterade han. År 1879 övertog Hans Hildebrand sin fars post som riksantikvarie och då han avgick 1907 hade de tillsammans innehaft tjänsten under en sammanhängande period av 70 år! Under den tiden var de med om att bygga upp en förhållandevis stark och centraliserad kulturarvsförvaltning, men vägen dit kom att kantas av konflikter med inflytelserika intressenter som kände sig hämmade av deras ambitioner.

Den polemiska situationen som Hildebrandarna stod mitt uppe i inom det arkeologiska och minnesvårdande fältet har uppmärksamrats i flera sammanhang. Rätten att samla bronsföremål och SHM:s monopolisering av fornfynd, personliga tvister liksom frågan om ansvar för och ägande av kulturarv är teman som varit föremål för olika studier.⁴ Här vill jag primärt sätta fingret på diletantismkulturens tidiga historia och dess intrikata roll i

² Utifrån Pierre Bourdieus definition kan fältbegreppet tolkas som ett socialt system av konkurrerande relationer (konkurrensfält) med hierarkiska positioner (bestående av individer, institutioner etc.) som med olika former av kapital (som kulturellt, symboliskt, socialt och ekonomiskt) genom olika strategier strävar efter att reproducera och förbättra den egna positionen (se t.ex. Bourdieu: *Kultursociologiska texter*).

³ Hildebrand: «En arkeologisk studiekurs», s. 87.

⁴ Se t.ex. Arcadius: *Museum på svenska*; Hillström: *Ansvar för kulturarvet*; Ljungström: *Oscarriansk antropologi*; Pettersson: «Makten över definitionerna»; Sellberg: *Den stora bronsfejden*; Welinder: *Strindberg som arkeologikritiker*, och Nordbladh: «Mandelbrand och Hildegren».

professionaliseringen av svensk arkeologi och minnesvård under loppet av 1800-talet.⁵ I den mån professionaliseringen blivit uppmärksammas framställs den ofta som en oproblematiserad progressiv process, pådriven av vissa centrala personligheter med kapacitet nog att inse behovet av intellektuell och organisatorisk utveckling. Notoriskt förbisett är det faktum att Hildebrands utläggning enbart var ett bland många uttryck för en mer vittomfattande process som innebar att mängder av kunskapsområden utkristalliserades och försågs med regelsystem för att hålla obehöriga på avstånd. Vad som tidigare varit forskningsområden med allemansrätt blev under senare delen av 1800-talet minerade områden dit enbart auktoriserade fick tillträde.

Konsekvensen av den presenterade hållningen till professionaliseringen har blivit att dilettantismen mycket sällan och tämligen styvmoderligt blivit föremål för historiska studier.⁶ På så vis har den reducerats till en historisk parentes som egentligen inte hade något med arkeologins professionalisering att göra.⁷ Den senare processen ses mot denna bakgrund som på förhand bestämd att undanröja dilettantismen med dess starka anknytning till lekmän. Detta är naturligtvis en mycket förenklad, för att inte säga missvisande, bild av en synnerligen komplicerad process av polarisering och diskursiv formering inom ett kunskapsfält befolkat av ganska många aktörer. Att den dilettantiska rörelsen hade långtgående konsekvenser för modern arkeologi och minnesvård har vi redan sett exempel på: Först i 1988 års Kulturminneslag återinfördes hembudsplikten för bronsföremål. Som Evert Baudou visat gynnade SFF:s verksamhet även professionens framväxt genom sin roll som forum för debatt och mötesarena för en växande skara intressenter.⁸

Vid en närmare granskning visar det sig att dilettantismen som rörelse hade betydligt fler återverkningar på professionaliseringen. Som kommer att

⁵ Det har uttryckts ett behov av studier om professionaliseringens återverkningar på arkeologi och minnesvård; Se Kehoe/Emmerichs: *Assembling the past*; Price: «Amateurs and professionals in nineteenth-century archaeology», och Aronsson: «Ett forskningsfält tar form», s. 22. I sin licentiatavhandling, *Ett nationellt kulturarv*, behandlar Mia Geijer byggnadsvårdens professionalisering under sent 1800- och 1900-tal.

⁶ För några undantag, se exempel i not 4.

⁷ För kritik av internalistisk och *whiggish*-inspirerad historiografi, se Jensen: «When archaeology meets Clio». Värt att notera är att dilettantismbegreppet även används i historiska studier för att i pejorativ mening beskriva äldre fornforskare/arkeologer, se t.ex. Schück: «Lorentz Klüwer och Götiska förbundet», s. 221.

⁸ Baudou: «Svenska fornminnesföreningen och arkeologins etablering».

framgå längre ned genomgick dilettantismbegreppet under 1800-talet vissa genomgripande förändringar. Bakom denna meningsförskjutning fanns en rad samverkande faktorer, från mer övergripande samhällsstrukturella förändringar till personliga agendor. Genom att tillskriva den arkeologiska dilettantismen, eller för att använda en mer neutral term, den *privata* arkeologin (forskning initierad av privatpersoner) negativa konnotationer aktiverades i dikotomiska termer en motbild.⁹ Denna motbild blev central inom den *officiella* arkeologin (alltså forskning initierad av staten eller av centrala organisationer och så småningom universiteten) och i den professions- och bevarandeideologi som utvecklades inom dess ramar. Positioneringen innebar att man formulerade nya argument, nya idéer och nya praktiker som ännu i dag spelar en central roll inom svensk kulturarvsförvaltning.¹⁰ Det ska jag berätta mer om längre ned. Innan dess kommer jag att visa hur denna process startade redan i början av seklet 1800 och på dilettantismens och professionaliseringens tidiga historia under 1600- och 1700-talen.

Antikvarianismen och den framväxande dilettantismkulturen

1630 författades en kunglig fullmakt i vilken «Rijksens Antiquarij» instruerades om sina arbetsuppgifter, varav dokumentationen av kulturhistoriska lämningar «som fäderneslandet kan blifva illustrerat medh» var den viktigaste.¹¹ Fullmakten kom mitt under den stormiga stormaktstiden då behovet av retorisk ammunition och en storslagen forntid ansågs trängande för att kunna hävda sig i den internationella konkurrensen. Den vände sig

⁹ Texten är till sin karaktär delvis en historisk analys av dilettantism- och vetenskapsbegreppens förändring, framför allt under 1800-talet. Begreppsparet privata respektive officiella fornforskare brukades under 1800-talets andra hälft, se t.ex. Djurklou: *Hvad den privata fornforskningen väntar af 1873 års riksdag*.

¹⁰ Jag utgår i sammanhanget primärt från ett diskursanalytiskt och aktör–nätverksperspektiv. För en teoretisk diskussion, se Jensen: *Forntid i historien* samt Gillberg/Jensen: «Processes of professionalisation and marginalization». Följande text är skriven inom ramen för mitt projekt som finansieras av Riksbankens Jubileumsfond och Kungl. Vitterhetsakademien. Jag vill även passa på att tacka Jarl Nordbladh, Hanna Hodacs och Bo Andersson för deras kommentarer på texten.

¹¹ «Instruktion för Antiquarijs 20 maj 1630», E 1:1, Äa1, ATA; möjligen författades den redan året innan, se «Memorial 20 maj 1629», E 1:1, Äa1, ATA. Se även Schück: *Kgl. Vitterhets-, historie- och antikvitetsakademien*, s. 140–145.

till en liten skara män med Johannes Bureus i spetsen. Tillsammans kom de att bilda ett helt nytt verksamhetsfält bestående av antikvarier. För reproduktionen av såväl kunskap som arbetskraft bedrevs regelrätt utbildning i ämnet, stipendier delades ut och en professur i fäderneslandets antikviteter hamnade på planeringsbordet.¹² En sådan professur inrättades först på 1660-talet, då svensk arkeologi och minnesvård befann sig i ett nytt expansivt skede: 1666 instiftades en fornminneslag och samtidigt bildades ett lärt antikvariskt sällskap och tillika ämbetsverk, Antikvitetskollegiet, som bland annat fick ansvaret för minnesvården.

Att tala om en arkeologisk professionalisering redan under 1600-talet vore av flera skäl missvisande. De flesta antikvarier var mångsysslare – vid sidan av ägnade de sig åt mer lönande bestyr och för vissa fungerade tillsättningen snarast som en språngbräda mot mer värlösnande ämbetsysslor.¹³ Denna verksamhet var fram till 1800-talet dessutom betydligt vidare än vad vi i dag förknippar med antikvariska värv. Därför brukar man i stället använda begreppet antikvarianism. Icke desto mindre uppfattades detta kunskapsområde som någorlunda avgränsat, befolkat av personer med specialistkunskap. Så skrev Carl von Linné, som under sina resor tog för vana att notera kulturhistoriska lämningar, att han visserligen dokumenterade runstenar men att han med varm hand överlät tolkningen av dem åt «antiquariis» då «denna vetenskapen intet [är] min».¹⁴

Vid sidan av de officiella antikvarierna rymde det fornforskande fältet en ganska ansenlig mängd privata aktörer.¹⁵ Det var en brokig samling från samhällets övre skikt och lärda lager, inklusive präster, som helt utanför ordinarie arbete gav sig hän åt den egna hembygdens monument och antikviteter. Vurmandet för provinsiella kulturskatter började ta form redan under 1600-talets senare del och närdes i viss mån av att man gärna ville framhålla sin egen hemprovins som det storsvenska undrets vagga. En och annan sporrades även av att de såg sig som förbisedda av den verksamhet som bedrevs i lärdomsstaden och huvudstaden; Uppsala respektive Stockholm. Alldeles mot slutet av seklet klagade t.ex. fornvännen och ryttmästaren Petter Rudebeck över att så få antikvariska efterforskningar gjorts i Småland, då «de goda

¹² Se Schück: *Kgl. Vitterhets-, historie- och antikvitetsakademien*, s. 154–160 och 227–232.

¹³ Jensen: «Arkeologins framtid i historien – och idag», s. 147.

¹⁴ Linné: *Carl von Linnés öländska resa förrättad 1741*, s. 9, och *Carl von Linnés västgötaresa förrättad 1746*, s. 24.

¹⁵ Jensen: *Fornetid i historien*, s. 135–146, 343–369, se även Legnér: *Fäderneslandets rätta beskrivning*.

herrar och män, som fädernas berömliga saker med pennan fäst, merändels botten i Sverige, där de mesta studerade huvuden alltid vistats». ¹⁶

I till synes samma takt som stormaktstidens centralt initierade fornforskning avtog så tilltog den provinsiella forskningen under 1700-talet. Resultatet blev en vital och ofta vittförgrenad antikvarisk dilettantismkultur som i flera avseenden tog över den verksamhet som tidigare sysselsatt officiella antikvarier. ¹⁷ Centralmaktens intresse för det forna hade gradvis minskat och mot slutet av seklet anställdes inga antikvarier alls. Det tycks dock inte ha funnits någon rivalitet eller något ifrågasättande av varandras förhållanden – frågan är om man ens gjorde någon egentlig bodelning mellan privata fornforskare och antikvarier i statlig tjänst.

I sitt företal till hovintendenten och fornforskaren Per Thams *Göthiske Monumenter*, tryckt 1794, lovordade publicisten Carl Christoffer Gjørwell honom för att han «vid lediga stunder vändt sit öga på de Lämningar ifrån Fornåldern». De levde båda i en antikvariskt förtappad tid då endast «Hushållarens frivilliga åtgärd» återstod, så Gjørwell önskade att «flere vittre Proffessionater behagade hysa en lika uplyst och öm vård om de Forntidens Lämningar, som på deras Ågor och uti deras Bygd ännu förefinnas». Trots hedersbetygelserna betraktade Gjørwell inte Tham som någon antikvarie; den siste hade enligt hans mening varit assessorn vid Antikvitetsarkivet Nils Reinhold Brocman. I en intressant jämförelse mellan Tham och Brocman skriver Gjørwell att:

Hade vi ännu i lifvet den med skäl saknade Antiquarien, jag menar den år 1770 aflidne Assessor Brocman; så skulle säkert här inträffat et Möte emellan 2:ne Forskare, hvilka med sine vidsträckte Kunskafer, sin Språk-känndom, sin Ofötrutenhet at söka och granska, sin Kärlek för det gamla så minnesrika Svea- och Göthaland, skulle samfäldt utbredt en ny Dag öfver de ännu icke så mörka Tider och Rum uti vår Gamla Historia. ¹⁸

Citatet är på flera vis intressant, inte minst då det skvallrar om att det primärt inte var kunskapsnivån som särskiljde privata från officiella anti-

¹⁶ Rudebeck: *Smäländska antiquiteter*, s. 41. Intressant nog konstaterades på tal om nyrekrytering av officiella antikvarier ungefär samtidigt med Rudebecks uttalande något uppgivet, «at nu få persohner äre, som hafwa lagt sigh på kundskap om antiquiteterne», «Kanslikollegii Protocoll lördag 3 mars 1694». Excerpter till akad:s handlingar 3, Åa1, ATA.

¹⁷ Jensen: «Resenärer i forntiden». Mig veterligen existerade i Sverige under 1700-talet ingen organisation som the Dilettant Society i England som i huvudsak forskade om antikens kultur, se t.ex. Casson: *Hur människan upptäckte sig själv*, s. 183–186.

¹⁸ Gjørwell: «Företal», opag.

kvarier, utan snarare titeln och verksamhetens regi. Gränsen mellan dem förefaller enbart varit vagt artikulera och ur ett kunskapsperspektiv knappast betydelsefullt. Däremot kunde det finnas anledning att markera på vilken av de båda sidorna vederbörande befann sig. I slutet av 1780-talet anställde Tham konstnären C.G.G. Helfeling för att dokumentera fornlämningar i bland annat Västergötland. I sin reseskildring om detta landskap betecknade Helfeling intressant nog Tham som en «amateur och kännare af Historien och antiqviteter».¹⁹ Själv kunde Helfeling titulera sig som före detta kunglig dansk antikvitetsstecknare, ett uppdrag han fått genom sin personliga bekantskap med Brocman, som satt honom i kontakt med den danske historikern Jacob Langebek.²⁰

Att som Helfeling beteckna Tham som en amatör var sannolikt inte nedsättande. Under 1700-talet definierades vetenskapsidkandet som ett privilegium för den som med tid och pengar kunde fördjupa sig i ett eller gärna flera ämnen. Följaktligen var det främst adeln som kunde ägna sig åt vetenskap och konstnärlig förkovring; de var mångsysslare som ofta utan specialistkunskap fördjupade sig i bland annat antikvariska studier.²¹ Att vara amatör eller dilettant innebar emellertid ingen kunskapsmässig motsättning då passion, hängivelse och njutning sågs som en förutsättning för själva vetenskapandet.²² Ät den som utöver sin ordinarie yrkesverksamhet bedrev olika vetenskaps- och konstnärsformer väntade även viss prestige. Enligt tidens aristokratiska bildningsideal var det viktigt att odla sina vetenskapliga och konstnärliga talanger för att på så vis förmå utveckla känslan för skönhet och högre värden. Högre bildningsgrad fungerade även som social markör gentemot det omgivande samhället.

För att stödja vetenskapen liksom konsterna bildades under 1700-talet en rad akademier, såsom Kungliga Vetenskaps societeten (1710), Kungliga Vetenskapsakademien (1739) och Kungliga Svenska Vitterhetsakademien (1753) som senare (1786) ombildades till Svenska Akademien och Kungliga Vitterhets historie och antikvitets akademien. I Vetenskaps societe-

¹⁹ «Dagbok upå en resa i Westergötland 1788. C.G.G. Helfeling», Vol. 1, C.G.G. Helfelings arkiv, ATA.

²⁰ Nordblad: «Conducteuren C.G.G. Helfeling och hans samtid».

²¹ Enligt Göran Norrby skulle det dröja ända till 1900-talet innan adeln i någon nämnvärd utsträckning slog in på vetenskapliga och kulturella yrkesbanor, Norrby: *Adel i förvandling*, s. 232–233.

²² Broberg: «Vetenskap», s. 33–34. Begreppet *dilettant* stammar från latinets *delectare* och italienskans *dilettare* vilket betyder förnöja/njuta och *amatör* från franskans *amour/amateur* vilket betyder kärlek/älskare/liebhaber, Lundström: «Amatörerna och konsten», s. 334–336. Möjligen var det också älskare av antikviteter som Helfeling avsåg med sin kommentar.

tens handlingar, som började ges ut på 1720-talet, och senare i Vitterhetsakademiens handlingar presenterades en rad antikvariska och historiska uppsatser. Många aristokrater ingick i dessa lärda samfund och bekostade liksom Tham olika forskningsföretag. Och många var de som av samlarlusta skapade sina egna kollektioner av allehanda naturliga och kulturella ting, inklusive fornsaker.²³

Dilettantism – en begreppsförskjutning

Amatörismen och dilettantismen i dess breda bemärkelse nådde under 1800-talets första hälft sin kanske största utbredning, då den även togs upp inom den framväxande medelklassen.²⁴ Lite paradoxalt, kan det tyckas, genomgick vetenskaps- och bildningsbegreppet vid samma tid en avgörande förändring som snart skulle ge de båda begreppen en helt annan, negativ innebörd. Att bedriva vetenskap var inget man längre gjorde för det höga nöjets eller njutningens skull – det var betydligt viktigare än så. Vetenskap idkade man på heltid och den skulle dessutom föregås av en gedigen utbildning. Det är symptomatiskt för 1800-talet hur kraven på utbildning för högre tjänster successivt ökade. Bakgrunden var seklets genomgripande samhällspolitiska förändringar. Med enväldets upplösning 1809 bildades nya ämbetsverk, med påföljd att behovet av professionella ämbetsmän med lämplig utbildning ökade. Högre tjänster inom civila och militära ämbeten var sedan tidigare vigda åt adeln med hänvisning till börd. Med ståndsutjämningen och den medborgerliga jämlikhetstanken upphävdes denna ensamrätt. I stället ökade kraven på personlig kompetens och meriter, vilket mynnade ut i ett certifieringssystem grundat på utbildning. Detta meritokratiska system gynnade inte minst den framväxande medelklassen, som därmed gavs möjlighet till karriär och yrkesmässigt avancemang.²⁵

Genom meritokratin kom den vetenskapliga sfären snart att domineras av den nyetablerade medelklassen som på så vis tillskansade sig ett betydande samhälleligt inflytande och social prestige. Redan under seklets första decennier sker en märkbar förändring i argumenteringen bland tidens fornforskare. Med eftertryck betonade de att de var vetenskapsmän vars forsk-

²³ Christensson: *Vetenskapen i provinsen*.

²⁴ Se t.ex. Christensson: *Vetenskapen i provinsen*, s. 4–12, och Lundström: «Amatörerna och konsten», s. 336.

²⁵ Se t.ex. Olsson: *Att torgföra vetenskap*, s. 54–56, och Norrby: *Adel i förvandling*, s. 136–141.

ning i linje med tidens nationella uppvaknande skulle gagna fosterlands-kärleken.²⁶ Till de mer inflytelserika hörde medlemmar i det patriotiska sällskapet Götiska förbundet, ett vittföregrenat nätverk bestående av akademiker, militärer, ämbetsmän och präster med rötter i lågadeln och medelklassen. Via kontakter som sträckte sig långt in i maktens korridorer kom de under 1820-talet successivt att väljas in i Vitterhetsakademien som därmed på allvar förde in minnesvården på sin agenda.²⁷ I och med 1828 års fornminnesförordning fick akademien och sittande riksantikvarie det formella ansvaret för fornminnesvården.

En ambition som flera av Götiska förbundets och senare Vitterhetsakademins medlemmar delade var att formalisera den arkeologiska och minnesvårdande praktiken. Forskning, inventering, dokumentation och utgrävningar skulle ske enligt vissa regler som de själva var i full färd med att utforma, en praktik som ansågs kräva såväl handlag som ett väl utvecklat vetenskapligt sinne. En central fråga var hur man skulle förmå andra än de som ansågs vetenskapligt kompetenta att avstå från att bedriva arkeologiska undersökningar. Rakt på sak underströk Götiska förbundets grundare Jacob Adlerbeth detta; «Att förekomma Ätthögars öppnande af andra än Vetenskapsmän är ett hufvud föremål för Vitterh.Academin».²⁸ Frågan löstes delvis av att man i 1828 års förordning införde kravet på tillstånd för att få gräva i just högar. Adlerbeth var själv med om att utforma förordningen och i praktiken föll det på Vitterhetsakademins och sittande riksantikvariens lott att avgöra vid tillståndsprövning.

Summerar vi läget så hade följande inträffat: En inflytelserik grupp fornforskande diletanter hade under seklets första hälft tillskansat sig betydande makt, vilket åtminstone teoretiskt begränsade handlingsutrymmet för andra diletanter. Genom sin koppling till organisationer som Götiska förbundet och senare Vitterhetsakademien blev den till sin karaktär delvis institutionaliserad, något som med tiden gav utövarna en allt högre grad av legitimitet. Till saken hör att det vid denna tid inte fanns någon formell arkeologisk utbildning och knappt några antikvariska tjänster heller för den delen. Däremot kunde studier på de historiska institutionerna i Lund, där

²⁶ Under perioden existerade vad Patrik Hall passande benämmt som en intellektuell nationalism: *Den svenskaste historien*, s. 153–164.

²⁷ Se även Molin: *Den rätta tidens mått*. I praktiken fungerade Vitterhetsakademien både som en lärd akademi och ett kungligt ämbete med riksantikvariens som dess sekreterare, Gödel: *Riksantikvarieämbetet*, s. 184–189.

²⁸ «PM 10.3 1828», vol. 6, serie F1d, Götiska förbundets och Jacob Adlerbeths arkiv, ATA.

fornforskningen var mycket vital, och i Uppsala leda fram till såväl avhandlingar som docenturer i ämnet.²⁹

Med sina vida förbindelser kom Götiska förbundet och senare Vitterhetsakademien med dess ombud och ledamöter att bilda ett vidsträckt antikvariskt kontaktnät. Och i takt med att deras inflytande stärktes förändrades deras utgångspunkt och självbild från dilettantism till en sorts vetenskaplig professionalism. Låt mig exemplifiera denna förändring: I det sista numret av Götiska förbundets tidskrift *Iduna* delade historikern Erik Gustaf Geijer med sig av sina minnen från sin tid som förbundsbroder. Han lät då avslöja att den fornforskning som han och hans kollegor bedrivit inledningsvis hade varit närmast lekmannamässig, men att de med tiden hade utvecklats till fullfjädrade forskare: «Vår dilettantism i nordisk fornforskning öfvergick i sinom tid till verkligare historiska studier, som visade mycket i en annan dag, än vår förtjusta ungdomsblick i början på god tro antagit».³⁰

Ungefär samtidigt som Geijer blickade tillbaks på sin ungdom, vid mitten av 1840-talet, började man inom Vitterhetsakademien mer frekvent att dryfta vetenskapliga frågor med tyngdpunkten lagd på just arkeologi.³¹ Därmed stämde man in i den kör av statligt anställda akademiker som allt mer högljutt betonade forskningens vetenskapliga betydelse, forskning som för Stockholms vidkommande huvudsakligen kom att bedrivas inom de framväxande museerna.³² Från Vitterhetsakademiens sida hade man ett uttalat tvådelat uppdrag. Dels såg man sig som ett fornvårdande ämbetsverk, dels som en vetenskaplig institution med det oblyga uppdraget att vara «den högsta och tillförlitligaste historiska auctoriteten i landet». Som sådan skulle man «hålla jemna steg med sin tids verksamhet i linguistisk, archaeologisk, numismatisk och historisk forskning».³³ Med utgångspunkt i akademiens ständigt växande samlingar bildades runt mitten av seklet SHM, som snart kom att inta rollen som huvudstadens huvudsakliga arkeologiska forskningsinstitution.³⁴

²⁹ Regelrätt universitetsutbildning i ämnet arkeologi började först runt seklet 1900.

³⁰ Geijer: «Berättelse om Götiska Förbundets stiftelse och verksamhet», s. 33.

³¹ Bachman: *Studier i Kungl. Vitterhets historie och antikvitets akademiers historia*, s. 103–125.

³² Widmalm: «Den vetenskapliga kulturen», s. 211, 222.

³³ «Koncept till akademiens skrivelser 1838–1839», 14 maj 1838, BL:4, Åa 2, ATA.

³⁴ «PM ang. antikvitetsintendentens göromål och SHM:s förhållande till andra museisamlingar... 25 mars 1861», FIV:3, Åa2, ATA.

Dilettantism versus professionalism

1700-talets fornforskning och minnesvård bars som vi minns i hög grad upp av intresset för lokal historia. Den politiska situationen, förluster i krig och av landområden i form av Finland och Åland, underblåste under tidigt 1800-tal en nationalism som gav kulturarvet en alltmer blågul och nationell kulör. Forntidsintresset i provinsen var dock vid så pass god vigör att det vid seklets mitt bildades en rad landskapsbaserade fornminnesföreningar.³⁵ Samtidigt befäste landskapen sin roll som fundament för regionala identiteter, resultatet blev en sorts nationalistisk provinsialism där regionerna sågs som unika komponenter inom en större nationell helhet.³⁶ Som av en händelse sammanföll denna lokalpatriotism med debatten om regionernas autonoma ställning gentemot staten. Med målet att motverka ett allt för starkt centralstyre genomfördes vid seklets mitt flera reformer för att vidga det regionala ansvarsområdet, åtgärder som bland annat resulterade i 1862 års förordningar om kommuner och landsting.³⁷

Fornminnesföreningarnas kulturella intressen var minst sagt vida. Högt på prioriteringslistan stod att regionalt bistå Vitterhetsakademien i den eftersatta fornminnesvården. Relationen dem emellan var inledningsvis ganska munter och det såg länge ut som att föreningarna skulle bilda ett minnesvårdande nätverk med akademien i centrum. Liksom för att befästa denna ömsesidiga respekt anställdes mellan åren 1861 och 1865 Per Arvid Säve som ambulerande amanuens, följt av Nils Gabriel Djurklou (grundaren av den första fornminnesföreningen), som innehade tjänsten fram till 1871. I ett brev ställt till Djurklou 1863 hette det från Bror Emil Hildebrands sida, att han hade «framhållit fornminnesföreningarna, såsom det bästa stödet för fornforskningens framgång och fornlemningarnes bevarande».³⁸ Året därpå lovprisade han föreningarna för deras insatser och ambition att skapa fornsakssamlingar som även «den vetenskaplige forskaren» kunde ha nytta av.³⁹ År 1869 bildades Svenska fornminnesföreningen som en gemensam paraplyorganisation med målet att utveckla den regionala minnesvården.

³⁵ För en utförlig presentation av dessa, se Arcadius: *Museum på svenska*.

³⁶ Jfr även Arcadius: *Museum på svenska*, s. 34–36.

³⁷ Se t.ex. Gustafsson: *Kommunalt självstyre*, s. 14, och Jansson: «Mellan öst och väst», s. 42–44. Liknande diskussioner pågick runt om i Europa i efterdyningarna av franska revolutionen och som en följd av tidens liberala vindar. För svenskt vidkommande influerades man även av den norska formanskabslovene från 1837.

³⁸ Ur Waldén: «Två slår den tredje», s. 93.

³⁹ Hildebrand: «Sveriges Fornminnesföreningar», s. 194.

För detta ändamål inrättades en avdelning för vetenskapliga frågor som bland annat tog upp «Fornhistoria och Forngeografi», «Ren arkeologi» och «Etnografi».⁴⁰

Smekmånaden mellan SFF och Vitterhetsakademien var emellertid inte långvarig, i början av 1870-talet sker en påtaglig förändring i akademiens attityd gentemot den organiserade privata arkeologin. När superlativen sinade under kontroversen om hembudspikten började de officiella arkeologerna att använda begreppet dilettant nedsättande för att beskriva vad man bedömde som oseriös, icke-vetenskaplig forskning, dvs. regional sådan i privat regi. Om Djurklou konstaterade Bror Emil att han kort och gott var «en dilettant, utan vetenskapligt värde och anseende».⁴¹ Och i den inledningsvis citerade texten använde Hans Hildebrand begreppet flitigt för att kontrastera mot vad som enligt honom betecknade arkeologi rotad i den vetenskapliga myllan. Läget var dock aningen oroväckande, framhåller han, då man i Sverige hade svårt att erkänna skillnaden «mellan vetenskaplig forskning och dilettantism inom det archaeologiska området».⁴²

Dilettantismen som begrepp hade dock flera nyanser. Trots att det hade påtagliga negativa konnotationer använde även oppositionen det i beskrivningen av sig själva. Enligt Djurklous egen vokabulär var han själv en dilettant,⁴³ och sina äldre fränder inom den fria forskningen benämnde han som «den vetenskapliga dilettantismens» talesmän.⁴⁴ Lite oväntat kom begreppet även att användas nedsättande om den officiella arkeologin. Hildebrandarnas kanske bittraste motståndare, Nils Månsson Mandelgren, författade 1876 en besk kritik mot deras hegemoni inom det fornforskande fältet. Med siktet uppenbarligen inställt på den typologiska metod som Hans Hildebrand och hans kollega Oscar Montelius som bäst höll på att utveckla, ställde han den retoriska frågan om man verkligen kunde kalla detta för vetenskaplig forskning: «För dilettanten och köpmannen», konstaterade han, var detta «möjligtvis ett lämpligt uppställningssätt, men ej för den kulturhistoriske forskaren».⁴⁵

⁴⁰ «Förslag för Svenska fornminnesföreningen, Stadgar och handl. rörande organisation 1869–1953», FII, Svenska fornminnesföreningens arkiv, ATA.

⁴¹ Ur Bachman: *Studier i Kungl. Vitterhets historie och antikvitets akademiens historia*, s. 74.

⁴² Hildebrand: *Den vetenskapliga fornforskningen*, s. 18.

⁴³ Se Sellberg: *Av kärlek till fosterland och folk*, s. 102.

⁴⁴ Djurklou: *Om svensk fornforskning och Kongl. Maj:ts nådiga förordning af den 29 november 1867*, s. 5.

⁴⁵ Mandelgren: *Några bidrag till den arkeologiska forskningens historia*, s. 28.

Begreppet dilettantism laddades alltså med olika innebörder beroende på var man positionerade sig inom det arkeologiska fältet och i vilket sammanhang det användes. I en av sina uppgörelser med Hans Hildebrand konstaterade Djurklou att man faktiskt inte föds till vetenskapsman. Om man vidare betänker att det ännu saknades en lärostol i ämnet arkeologi «måste de allra fleste passera dilettantismens många och besvärliga grader».46 Följaktligen var alla fornforskare per definition i varierande grad dilettanter:

*Det är derföre en ganska farlig missuppfattning om den «vetenskaplige fornforskaren» i så måtto öfverskattar sin ställning, att han anser dilettanten såsom ett vetenskapligt oting och tilltror sig ega rätt att behandla honom med förnäm öfverlägsenhet äfven i sådana frågor, der ett sundt och oförvilladt omdöme, praktisk erfarenhet och varmt hjerta för vetenskapen icke kunna sakna allt värde.*47

Utifrån Djurklous utläggning kan vi sluta oss till att det arkeologiska dilettantismbegreppet åtminstone tillfälligt på nytt fylldes med sin ursprungliga betydelse – en syssla grundad på hängiven kärlek till det förflutnas kvarlevor.

Kulturarvets vetenskapliga värde

Om vi som hastigast blickar bakåt i tiden finner vi att det redan under 1840- och 1860-talen förekom opposition mot statlig monopolisering av fornfynd.48 Då gällde det hembudsplikten i 1828 års förordning, som innebar att gamla mynt och föremål av «guld, koppar, metall, sten, trä, eller andre konststycken» skulle hembjudas.49 När frågan så väcktes på nytt på 1870-talet var argumenten i stort identiska – en vital forskning krävde privata samlingar, framhöll man. Att striden specifikt kom att kretsa kring bronsfynd har sin förklaring. Runt seklets mitt växte intresset för «bronsåldern» i och med treperiodssystemets definitiva genombrott inom

46 Djurklou: «Några anmärkningar i anledning af d:r Hans Hildebrands skrift», s. 83.

47 Djurklou: «Några anmärkningar i anledning af d:r Hans Hildebrands skrift», s. 83.

48 Frågan väcktes första gången under 1847–48 års riksdag. Senare, 1862, lämnade kyrkoherden J. Ternström in en motion från prästeståndet med samma krav med motiveringen att en vital fornforskning krävde privata samlingar: «Motioner i Preste-Ståndet 1862, N:o 126» samt «Akademiens svar», FIV:3, Åa 2, ATA. Ternström var inspirerad av Sven Nilsson som under ett av Vitterhetsakademiens möten året dessförinnan förespråkade detsamma, se bilagt PM i «Akademiens protocoll 7/5 1861», Åa 2, ATA.

49 SFS 1828:78.

nordisk arkeologi. Som samlarobjekt blev bronsföremål hett eftertraktade och samtidigt värderade som synnerligen viktiga för den arkeologiska forskningen.⁵⁰ SHM:s samling delades redan från början in i sten-, brons- och järnåldern.⁵¹ Detta föll sig naturligt då Hildebrand senior – inspirerad av sin mentor Christian Jürgensen Thomsens systematisering av Nationalmuseets fornsaker i Köpenhamn – redan i början av 1830-talet hade ordnat Historiska museets samling i Lund efter denna princip.⁵²

Även om åsikten om ägandefrågan var tudelad upplevde både privata och officiella arkeologer handeln med fornsaker som ett problem. Inom SFF uttryckte man stor oro för den internationella handeln. I sitt förslag till revidering av hembudspikten konstaterade man att fynd av bland annat brons «af utländske kringresande uppköpare efterforskas och förvärfvas, så att till och med en systematisk transithandel med slika svenska fornsaker eger rum öfver Danmark till England och flere andra länder».⁵³ Möjligen kan vi ana en antisemitisk sida av Sven Nilsson, fornforskaren, naturforskaren, tillika medlemmen i SFF liksom en hård kritiker av hembudspikten, då han påstod att denna handel i synnerhet idkades av danska judar.⁵⁴ Hur det än förhöll sig i denna sak var det flera med honom av SFF:s medlemmar som var ivriga förespråkare av den fria handelns politik. Från Vitterhetsakademiens sida såg man också den internationella handeln med fornsaker som ett problem.⁵⁵ Framför allt var det den inhemska kommersen där privata forskare idkade egennyttig handel i syfte att skapa små värdelösa privata samlingar som oroade, menade Hans Hildebrand.⁵⁶

⁵⁰ Bronsföremål var även förhållandevis sällsynta, vilket gav upphov till en marknad med förfälskningar som t.o.m. lär ha prånglat sig in på SHM; från museets sida ville man genomföra gravundersökningar i syfte att hitta bronsföremål med motiveringen att samlingens vetenskapliga värde då skulle öka. H. Hildebrand: «Statens historiska museum och K. myntkabinettet», s. 17.

⁵¹ Man hade också varsin avdelning för medeltid och för nyare historisk tid.

⁵² Hildebrand: *C. J. Thomsens lärda förbindelser i Sverige*, s. 731.

⁵³ «Utgående skrivelser 1871–1950» (Koncept daterat den 30 april 1871), Svenska Fornminnesföreningens arkiv, BI:I, ATA. Understrykning i original.

⁵⁴ Nilsson: «Bref till sekreteraren i Svenska Fornminnesföreningen», s. 77.

⁵⁵ I sin argumentation för en lagändring poängterade Hildebrand senior att hembudspikten var viktig för vetenskapsidkandet och att den räddade säljare från skrupulösa köpare. Vid sidan av danskar idkade enligt Hildebrand även «utländska mormon-kolportörer» fyndhandel under sina missionsresor, se Hildebrand: «Berättelse om en resa och antiqvariska undersökningar i Södra Sverige», s. 227.

⁵⁶ Hildebrand: *Den vetenskapliga fornforskningen*. Möjligen hade båda parter delvis rätt i sak. I ett brev ställt till Bror Emil angavs på tal om nyförvärv av fynd till SHM från det skånska distriktet, att det framöver såg tämligen mörkt ut eftersom «så ifriga antiqvitets sugare» som

Men hur skulle man då förmå folk att lösa in bronsföremål som ju trots allt hade ett så ringa metallvärde? Redan i förarbetet till 1734 års grundlag insåg man att en mer effektiv hembudspflicht krävde en frestande ersättning till upphittaren; utöver metallvärdet på guld och silver erbjöds ett slags antikvitetsvärde i form av en åttondel av detta värde. I 1867 års fornminnesförordning försökte man lösa det hela genom att förutom bronsets metallvärde erbjuda en ersättning som ansågs «motsvara fyndets vetenskapliga värde».⁵⁷ Att tillskriva arkeologiska föremål ett högt kunskapsvärde var inget nytt. Från akademiens sida hade man dessutom flera gånger tidigare gett högre ersättning med motiveringen att fynden ägde stor vetenskaplig betydelse. Det nya med förordningen var att det «vetenskapliga värdet» från och med nu fick en juridisk innebörd. Nytt var också att man mer generellt motiverade värden av fornlämningar med att de var viktiga för just vetenskapen. Med emfas betonade Hildebrand junior att alla fornlämningar «skola stå under lagens hägn för att åt efterverlden och vetenskapen bevaras».⁵⁸ Det var dock inte så enkelt att sluta sig till vad som egentligen var en fornlämning; det var helt och hållet en vetenskaplig angelägenhet som det till och med låg utanför domstolens kompetens att besvara, menade han.

I 1867 års förordning återopades begreppet «vetenskap» inte mindre än tre gånger. I ett av fallen gällde det kravet på tillstånd för att få genomföra en «vetenskaplig undersökning». Som vi minns innebar 1828 års fornminnesförordning att det krävdes tillstånd för att få gräva ut gravhögar. Med 1867 års förordning kom detta krav att gälla alla typer av fornlämningar. Därmed tog Vitterhetskademien i teorin fullständigt kontrollen över dels vilka som fick gräva, dels över hur beviljade grävningar skulle genomföras. Det angavs nämligen i förordningen att akademien «i händelse af bifall, närmare bestämmer, huru derwid må förfaras».⁵⁹ Som kvitto på denna vetorätt författade arkeologer knutna till Vitterhetsakademien och SHM instruktioner och artiklar om hur arkeologiskt fältarbete (grävning, inventering och dokumentation) skulle praktiseras.⁶⁰ Frågan om arkeologiska metoder var dock inte okontroversiell – mycket talar för att vissa metoder etablerades som ett direkt resultat av kampen om praktiken⁶¹ – och

Sven Nilsson, Nils Gustaf Bruzelius och Gustaf Henrik Brusewitz liksom kringresande danskar med stor aptit köpte allt som kom i deras väg. «Carl Johan Tornberg brev 21 feb. 1871», Brev från svenskar Ter-WE, Bror Emil Hildebrands arkiv, ATA.

⁵⁷ *SFS 1867:71* §8.

⁵⁸ Hildebrand: «Åverkan på Svarta jorden på Björkö», s. 77.

⁵⁹ *SFS 1867:71*, §4.

⁶⁰ Se Gillberg/Jensen: «Processes of professionalisation and marginalization».

⁶¹ Se Gillberg/Jensen: «Processes of professionalisation and marginalization».

med exempel hämtade från den privata sidan höjdes upprepade gånger ett varnande finger för ovetenskaplig arkeologi.

Naturligtvis tolkades även kravet på grävstillstånd som en krigshandling riktad mot de fria forskarna, vilket bidrog till att ytterligare infektera den redan inflammerade konflikten.⁶² Förhållandet blev inte bättre av att man från akademiens sida genomförde grävningar för att öka på SHM:s samlingar, samtidigt som man nekade privata forskare detsamma för att komplettera sina egna. Argumentet löd att fornlämningen skulle förlora sitt vetenskapliga värde om det var icke sakkunniga som grävde.⁶³

Vetenskap i nationens tjänst

Hur definierade man då från officiellt håll den vetenskapsman som ensam kunde bedöma ett bronsföremåls vetenskapliga värde, vad som var en riktig fornlämning och hur den bäst skulle grävas ut? Enligt Hans Hildebrand arbetade en riktig arkeolog på heltid, helst hela livet och inte, såsom de fria forskarna, på fritiden eller för det självpåtagna nöjets skull: «Archaeologien på detta stadium fordrar ett helt livs odelade hängifvenhet, den är vida mer än en förströelse för lediga stunder»,⁶⁴ skriver han och lyckas således i en mening diskvalificera i princip alla inom det arkeologiska fältet utom en handfull personer, inklusive sig själv.⁶⁵ Hildebrands uttalande bör delvis förstås mot bakgrund av den lönerreglering som genomdrevs på 1850- till 1870-talen och som innebar att professionaliseringsprocessen gick in i ett nytt skede.⁶⁶ Före regleringen var ämbetslönerna låga och arbetstiderna korta. Och för att nå en rimlig inkomst tvingades man att ta flera jobb, vilket främjade mångsyssleriet. Med regleringen infördes heltidstjänster med fasta tider och fasta löner, vilket samtidigt ställde ökade krav på utbildning och kompetens.

⁶² Se Djurklou: *Om svensk fornforskning och Kongl. Maj:ts nådiga förordning af den 29 november 1867*, s. 43–45.

⁶³ «Riksantikvariens påminnelse vid justitiae kanslers Embetets i underdånigt utlåtande den 8 November 1859», Åa 2, ATA.

⁶⁴ Hildebrand: *Den vetenskapliga fornforskningen*, s. 17.

⁶⁵ Hildebrand kunde till och med på året ange när insikten att fornsaker ägde ett vetenskapligt värde hade infunnit sig: Året var 1837 – som av en händelse var det samma år hans far blev riksantikvarie och tillika akademiens sekreterare! Hildebrand: «Statens historiska museum och K. myntkabinettet», s. 4.

⁶⁶ Nilsson: *Ämbetsmannen i själva verket*, s. 5–6, och Norrby: *Adel i förvandling*, s. 241–242.

En professionaliseringsprocess brukar kännetecknas av ett antal kriterier som möjliggör karriärmässigt avancemang och tolkningsföreträde, exempelvis etableringen av hierarkiska meriterings- och utbildningssystem som ställer krav på behörighet samt en ökning av antalet betalda tjänster.⁶⁷ I formeringen av en diskursiv ordning och ett autonomt kulturellt fält utvecklas en professionsideologi som sätter standarden för vilka teorier, metoder och praktiker som anses relevanta. Under 1800-talets sista decennier arbetades det febrilt med att få svensk arkeologi att bli erkänd som en vetenskaplig profession.⁶⁸ Alla professionaliseringens kännetecken aktiverades, så även gränssättningen gentemot andra vetenskapliga fält. Likheter och skillnader lyftes fram för att visa på arkeologins autonoma status men också på släktskap med andra för ämnet viktiga discipliner. Man framhöll upprepade gånger arkeologins koppling till olika naturvetenskaper; genom att hänvisa till geologi och (fysisk) antropologi knöts intellektuella alliansband som artikulerades i deras gemensamma intresse för stenåldern och människans första invandring till Sverige.⁶⁹

I konstruktionen av en vetenskaplig självbild gjorde man även bodelning mellan olika typer av arkeologier. För att inte förväxla den nordiska arkeologin, som man ansåg hade en särskild prägel, med dess klassiska motsvarighet benämnde man den förra som «jämförande fornforskning» med typologisk inriktning.⁷⁰ Det var dock en avancerad form av arkeologi, betonade Montelius och Hans Hildebrand unisont; den krävde sin (vetenskaps-)man som med stor nit kunde ordna samlingar efter speciella principer. Detta var av yttersta vikt; först då kunde man nämligen utvinna rätt kunskap liksom «näring för sitt fosterländska medvetande».⁷¹ Det fanns emellertid de som med större auktoritet än Mandelgren vände sig emot att detta skulle vara utmärkande för en vetenskapligt definierad arkeologi.⁷² På 1880-talet beklagade både Hildebrand den yngre och Montelius sig över dels att så många fortfarande ringaktade den jämförande forn-

⁶⁷ Golinski: *Making natural knowledge*, s. 66–68, och Morell: «Professionalisation».

⁶⁸ Hildebrand: «När skola de svenska universiteten få professioner i fornkunskap?».

⁶⁹ Se t.ex. Montelius: «Den förhistoriska fornforskarens metod och material», s. 1. Utifrån ett aktör-nätverksperspektiv kan stenåldersforskning och stenåldersboplatser i sammanhanget ses som gränsobjekt (boundary objects), se Gillberg/Jensen: «Processes of professionalisation and marginalisation», s. 19–25.

⁷⁰ Hildebrand: «Studier i jämförande fornforskning».

⁷¹ Hildebrand: «Studier i jämförande fornforskning», s. 22.

⁷² Typologin kritiserades av bland andra den danska arkeologen Sophus Müller och senare av svenska arkeologer som Sune Lindqvist och Birger Nerman.

forskningen, dels att typologin ännu inte hade fått någon vidare spridning.⁷³

Med jämförande avsågs helt enkelt att man som riktig arkeolog i detalj nagelfor stora mängder fynd: «Utan massor af fornsaker, ingen vetenskap!»⁷⁴ löd stridsropet gentemot de privata forskarnas krav på vetenskapligt inflytande. Då denna kolossala samling skulle inrymmas i SHM blev huvudstaden per automatik forskningens knutpunkt. I så måtto passar arkeologin och Hildebrandarna in i det mönster som innebar att tidens officiellt sanktionerade forskning var koncentrerad till Stockholm och ofta till vissa familjer – den akademiska sfären hölls i hög grad ihop av starka och inte sällan esoteriska släkt- och vänskapsband.⁷⁵

Gemensamt för flera av dem som befann sig i kretsen runt Hildebrandarna var deras liberala övertygelse och att de ingick i det Antropologiska sällskapet. Vid sidan av den nationella betydelsen betonade de gärna den egna forskningens internationella relevans med avsikt att sätta standarden för den svenska forskningens institutionella, tekniska och intellektuella nivå.⁷⁶ «Att inskränka sig till den närmaste bygdens fornsaker eller till det blott svenska är icke längre möjligt», skrev Hans Hildebrand som en välriktad spark mot de regionala intressenterna.⁷⁷ En fornforskare kunde därför inte «i främsta rummet vara samlare, icke i främsta rummet vara skåning eller södermanlänning eller gotlänning eller vesterbottning, han måste vara framför allt svensk och fosterländsk. De olika intressena råka visserligen i kollision med hvarandra; de fosterländska får derved aldrig blifva det lidande».⁷⁸

Att som Hildebrand med eftertryck betona arkeologins fosterländska och nationellt fostrande uppgift var som vi sett inget nytt, men blev med tiden ett allt viktigare inslag i den vetenskapliga retoriken.⁷⁹ Under seklets senare

⁷³ Hildebrand: «Historia och kulturhistoria», s. 19, och Montelius: «Den förhistoriska fornforskarens metod och material», s. 2.

⁷⁴ Hildebrand: *Den vetenskapliga fornforskningen, hennes uppgift, behof och rätt*, s. 14.

⁷⁵ Widmalm: «Den vetenskapliga kulturen», s. 209–210. Detta förklarar delvis det spända förhållandet mellan vetenskapsmän, inklusive arkeologer, i universitetsstäderna Uppsala och Lund respektive Stockholm, där de i huvudstaden gärna presenterade sig som kosmopoliter och som vägröjare för modernitet och liberalism, Widmalm: «Den vetenskapliga kulturen», s. 210.

⁷⁶ Widmalm «Den vetenskapliga kulturen», s. 233–237.

⁷⁷ Hildebrand: *Den vetenskapliga fornforskningen, hennes uppgift, behof och rätt*, s. 15.

⁷⁸ Hildebrand: *Den vetenskapliga fornforskningen, hennes uppgift, behof och rätt*, s. 38.

⁷⁹ Det uttalade målet från de officiella arkeologerna var att vara politiskt oberoende i sina studier, se Welinder: *Strindberg som arkeologikritiker*, s. 289–296.

del övergick nationalismen, som Patrik Hall framhåller, från en individualistisk till en organisk integrativ sådan där folket kom att stå över individen i ett allt mer imaginärt kollektivt förankrat samhälle, för att låna Benedict Andersens slitna definition.⁸⁰ Staten blev garant för nationens välbefinnande och det finns ett klart samband mellan den tilltagande professionaliseringen och tidens statsformation.⁸¹ De båda förutsatte varandra i så måtto att professionerna skapade förutsättningar för den ökande byråkratiseringen och expansionen av den offentliga sektorn, samtidigt som staten gynnade professionernas etablering och legitimering.⁸²

Genom vetenskapens förstatligande och reproduktionen av samhällsbärande yrkesgrupper renderade universiteten och akademikerna med tiden allt högre status. Professorerna kom att bilda en ny kulturelit, samtidigt som vetenskap blev en nationell egendom och dess resultat centrala i den politiska retoriken för att visa på nationens internationella betydelse och framgång.⁸³ En viktig arena för dessa informella nationella tävlingar var vetenskapliga konferenser och de internationella utställningar som nådde sin höjdpunkt decennierna runt sekelskiftet 1900. De officiella arkeologerna var inte sena med att betona hur framgångsrik nordisk och framför allt svensk arkeologi var jämfört med många andra länder. Ja, sökte man riktigt djupt i dess historiska mylla så skulle man till och med upptäcka att «denna vetenskap till sin uppkomst är svensk» underströk Montelius.⁸⁴ Samtidigt pekade man på betydelsen av att knyta an den egna forskningen till den internationella, något som Hans Hildebrand och Montelius också gjorde under sina forskningsresor till kontinenten. Att besöka och framför allt arrangera arkeologiska konferenser var särskilt viktigt, men inte i första hand för det intellektuella utbytet. I termer av nätverk och vetenskaplig prestige pekade man snarare på möjligheten att skapa kontakter och att visa upp den inhemska arkeologins vetenskapliga framgångar.⁸⁵

Att vara vetenskapsman innebar således stor social prestige genom kopplingen till staten och därmed till nationens bästa. Innebörden av begreppen amatör och framför allt dilettant gick ett motsatt öde till mötes.⁸⁶ Som sådan

⁸⁰ Hall: *Den svenskaste historien*.

⁸¹ Andersson: *Sveriges historia under 1800- och 1900-talen*, s. 105–111.

⁸² Gemzell: *Om politikens förvetenskapligande och vetenskapens politisering*, s. 3. Jfr även bidrag i Selander (red): *Kampen om yrkesutövning, status och kunskap*.

⁸³ Widmalm: «Den vetenskapliga kulturen», s. 233–237.

⁸⁴ Montelius: *Sveriges forntid*, s. 26.

⁸⁵ Hildebrand: «Den arkeologiska kongressen i Bologna».

⁸⁶ Se *Ordbok öfver svenska språket*: «Amatör» och *Ordbok öfver svenska språket*: «Dilettant».

agerade man enbart utifrån en obetydlig kunskap och för det individuella nöjets skull, löd kommentaren. Få har väl uttryckt denna hierarkiska bodelning bättre än Hildebrand den äldre, då han i ett brev till en vän beklagade sig över riksdagens beslut om hembudsplikten: «Jag är totalt slagen.», skriver han modlöst, «Mina vedersakare, Professor Nilsson, en liten friherre Djurklou från Nerike och deras confratres hafva genom bref, broskurer, muntligt snack och tubbande agiterat på ett oerhört sätt. Diletterantismens anspråk hafva segrat öfver vetenskapens, egenlyttans öfver fosterlandskärleken». ⁸⁷

Ansvars- och ägandefrågan – en jämförelse med Danmark och Norge

Som idéhistorikern Lars Sellberg framhållit handlade bronsfejden inte i första hand om tillgången till bronsföremål utan om djupare divergerande tolkningar av vetenskapsbegreppet. ⁸⁸ I motsats till Hildebrand junior argumenterade Djurklou för att sann vetenskap vilade på en fri grund där vetenskapandet i sig stod i centrum. Hägrande motiv som inkomst och karriär riskerade att förblinda ett renodlat sanningssökande om det förflutna. Att vetenskapen krävde stora samlingar förnekade han inte, men samtidigt kunde inte all forskning vara beroende av en enorm sådan placerad i Stockholm. Åsikten inom SFF var att förutom till forskningens fromma kunde det privata samlandet stimulera regionalt engagemang för kulturarvet och därmed indirekt främja minnesvården. Det höjdes också positiva röster inom föreningen för att arkeologi skulle bli ett universitetsämne. ⁸⁹ Trots allt delade som synes de privata och officiella arkeologerna ganska många mål.

Frågan är dock om skilda vetenskapsbegrepp, och i förlängningen olika arkeologibegrepp, räcker som förklaring på den uppkomna konflikten? Var kontroversen oundviklig och följde professionaliseringsprocessen samma mönster i andra länder? 1800-talet var samhällspolitiskt ett synnerligen omtumlande sekel; tiden fram till 1870-talet benämner historikern Torkel Jansson som omvandlingsamhället, under perioden minskade kyrkans inflytande, ståndssamhället upplöstes och nya samhällsklasser bildades parallellt med att liberalismen, offentligheten och personlighetsprincipen

⁸⁷ «Bref. från B.E. Hildebrand till A. Eurén, 25.4 1873», Bror Emil Hildebrands arkiv, ATA.

⁸⁸ Sellberg: *Den stora bronsfejden*.

⁸⁹ «Svenska Fornminnesföreningens årsmöte i Vexjö den 1–3 juni 1870», s. 10.

bredde ut sig. Man gick från en ståndsstat (feodalt jordbrukssamhälle) till en klass- och partistat (kapitalistiskt industrisamhälle); invånarnas självbild transformerades från osjälvständiga undersåtar till fullvärdiga medborgare.⁹⁰ Tiden präglades av stor osäkerhet om samhällets organisation, statens och medborgarens roll och samhällsuppdrag, vad som var allmänt/offentligt respektive privat/enskilt – situationen gav upphov till skilda tolkningar om rättigheter och skyldigheter, så även i frågan om vem som egentligen ägde och ansvarade för kulturarvet.⁹¹ Med det vakuum som uppstod uppmärksammades en rad samhälleliga problem som den otillräckliga statsapparaten inte rådde på, och det var för att övervinna detta och samtidigt stärka den nationella känslan som en rad frivilligorganisationer bildades. Det var i detta klimat som fornminnesföreningarna och SFF grundades.

På 1870-talet och framåt utökades statens funktioner, den offentliga sektorn expanderade och i takt med den statliga ämbetsmannakåren.⁹² Och det var i denna skärningspunkt som relationen mellan privat och officiell arkeologi och minnesvård skar sig. I ett lagförslag inför den nya förordningen betonade Vitterhetsakademien att kulturarvet var statens egendom och inte den enskilda markägarens. Icke desto mindre ägde den senare ett personligt ansvar för att ingen, inte heller utomstående, gjorde åverkan på den egna markens kulturskatter.⁹³ Och tvärt emot vad oförståndiga rykten gjort gällande var heller inte SHM:s samling akademiens egendom utan statens och därmed medborgarnas.⁹⁴ Inom SFF gick åsikterna isär om ägandeförhållandet för kulturarvet, vilket Magdalena Hillström visat. De flesta förespråkade emellertid det privata ägandets politik och att man som privatperson aktivt tog del i minnesvårdsarbetet.⁹⁵

Då vi jämför situationen i Sverige med länder som exempelvis Danmark och Norge finner vi såväl intressanta skillnader som likheter. I alla de tre länderna tilltog under perioden kraven på arkeologisk vetenskaplighet.

⁹⁰ Jansson: *Adertonhundralets associationer*; Jansson: *Mellan öst och väst*, s. 24, och Edgren: *Publicitet för medborgsmannavett*, s. 30–31. Ståndsriksdagen upplöstes 1866, dvs. året före seklets andra förordning.

⁹¹ Se även Hillström: *Ansvar för kulturarvet*, s. 82–83.

⁹² Hedenberg/Kvarnström: *Det svenska samhället 1720–2000*, s. 191, 221.

⁹³ «Motiver för Kongl. Witterhets. Hist. o. Ant. Akademiens förslag till ny Kongl. Förordning om fornlämningars fredande och bevarande (1859)», Åa 2, ATA.

⁹⁴ Hildebrand: «Statens historiska museum och K. myntkabinettet», s. 3.

⁹⁵ Hillström: *Ansvar för kulturarvet*, s. 129. «Svenska fornminnesföreningens årsmöte i Vexjö den 1–3 juni 1870»; «Svenska Fornminnesföreningens andra årsmöte i Örebro den 19–21 juni 1871».

Det uppstod dock inte någon konflikt liknande den i Sverige i vare sig Danmark eller Norge, åtminstone inte förrän alldeles mot slutet av seklet. Förhållandet kan synas märkligt då man i Sverige var djupt inspirerad av inte minst dansk arkeologi. Kontakten mellan de båda ländernas arkeologer var under hela seklet livlig och såväl Hildebrandarna som Montelius åberopade upprepade gånger dansk arkeologi som vetenskapligt föredöme.

I Danmark var man i linje med centrala personligheter som Thomsen och hans efterföljare Jens Jacob Asmussen Worsaae positivt inställda till såväl regionala samlingar som privat fornforskning. De fynd man ansåg sig behöva anlände ändå i strid ström till Nationalmuseet i Köpenhamn. Först mot slutet av 1880-talet uppstod viss friktion i relationen mellan centralmuseet och lokala museer. Den danska arkeologins starke man var vid den tiden Sophus Müller. Liksom Hildebrandarna före honom var hans ambition att centralisera arkeologin och monopolisera arkeologiska fynd.⁹⁶ Trots detta behöll provinsmuseerna och den privata fornforskningen en stark ställning.⁹⁷ Samma sak gällde i Norge där fornforskare som Oluf Rygh och Nicolay Nicolaysen argumenterade för en strikt åtskillnad mellan privat och offentligt ägande av fornlämningar och byggnadsminnen.⁹⁸

Den avgörande skillnaden mellan länderna var alltså främst inställningen till det privata och regionala handlingsutrymmet.⁹⁹ I Danmark och Norge värderades den privata äganderätten till mark, monument och fornfynd liksom den regionala autonomin betydligt högre än i Sverige.¹⁰⁰ Det är därför symptomatiskt att även de privata forskarna åberopade dansk och norsk arkeologi som föredöme med motiveringen att man ju där visade större respekt för deras fränder. Danmark fick sin första fornminneslag först 1937. Innan dess förlitade man sig i huvudsak på fridlysning av vissa utvalda fornlämningar och även på ett frivilligt fredande.¹⁰¹ I Norge lyfte man fram Sverige som exempel på varför man inte borde instifta någon fornminneslag. Inte nog med att den skulle bli svår att efterleva, den lade även hinder för

⁹⁶ Nielsen: «Museer i oprør».

⁹⁷ Se t.ex. Andresen: «Amatørarkæologer i Danmark», och Poulsen: «Oldsagsamlinger på danske herregårde.»

⁹⁸ Lidén: *Nicolay Nicolaysen*, s. 208–215.

⁹⁹ Se även Lundström/Næss: *Bevarandearkeologi*, s. 60.

¹⁰⁰ Det bör nämnas att regionala fornminnesföreningar startade tidigare i Norge än i Sverige och att kommunallagar instiftades redan på 1830-talet i Danmark och i Norge, se André: *Nordisk statskunskap*, s. 212.

¹⁰¹ Se Nielsen (red): *Bevar din arv*, s. 136–187.

det privata ägandet, löd argumentet.¹⁰² Norges första fornminneslag kom vid unionsupplösningen 1905.

Några avslutade reflektioner

Dilettantismens och professionaliseringens historia är som framgått en synnerligen komplex och mångfacetterad sådan. Och även om det fanns vissa likheter så skilde sig professionaliseringen av arkeologi och minnesvård i Sverige i flera avseenden från hur den gick till i andra länder. Låt mig avslutningsvis nyansera bilden ytterligare genom att återigen jämföra med länderna Danmark och Norge, men också genom att lyfta fram de menings- skiljaktigheter som faktiskt förekom inom den privata respektive den officiella arkeologiska sfären.

Att kunskap är makt konstaterade Francis Bacon redan runt sekelskiftet 1600. Att upphöja viss kunskap till vetenskap är även det ett utslag av viljan till makt, en strävan som på allvar började manifesteras under 1800-talet. Som jag försökt visa ovan hade 1800-talets professionella och dilettantiska rörelser båda sina förebilder i 1600- och 1700-talens antikvarianism. Under 1600-talet kan vi skönja flera uttryck som brukar förknippas med en professionaliseringsprocess (inrättandet av en professur, ett lärt kollegium och en myndighet, utbildning, dissertationer, anställning av personal, etc.) – riksantikvarien Johan Hadorph försökte i ett lagförslag till och med ge rikets antikvarier ensamrätt att bedriva arkeologiska utgrävningar.¹⁰³ Att tala om en tidig form av professionalisering vore emellertid att urvattna begreppet, utan det bör snarare ses som ett uttryck för tidens behov av expertis och lärda akademier för rådgivning i politiska processer.¹⁰⁴ Det faktum att det i Sverige, till skillnad från i exempelvis Danmark och Norge, sedan 1600-talet existerat lagar (som reglerat ägande och frågan om ansvar för kulturarvet) och periodvis även en någorlunda stabil kulturarvsmyndighet,¹⁰⁵ spelade stor roll för hur relationen mellan privata och officiella fornforskare kom att in- och utveckla sig under 1800-talet. En slutsats vi

¹⁰² Lidén: *Nicolay Nicolaysen*, s. 208–215.

¹⁰³ «Ett kort utkast om Antikviteternes uppfinnande och Conservation i Riket» och «PM om ett plakat till antikviteternas skydd. Odat med noteringar av Hadorph», B 1:1, Åa 1, ATA.

¹⁰⁴ Se Kaiserfeld: «Framväxten av expertis – en fråga om utbud och efterfrågan?».

¹⁰⁵ Jagsyftar kronologiskt på det antikvariska ämbete som år 1630 grundades i kungliga kansliets riksarkiv, Antikvitetskollegiet som bildades 1666 och dess ombildning till Antikvitetsarkivet 1693 samt Vitterhetsakademien som tog över minnesvårdsansvaret 1786.

därför kan dra är att orsaken till att svensk minnesvård under loppet av 1800-talet blev påtagligt centraliserad och statens roll så tydligt artikulera delvis kom sig av att Sverige i flera sekler haft en starkt byråkratiserad centralmakt.

Attityden till ägandefrågan och toleransen gentemot privata intresser skilde sig under 1800-talet också åt mellan Sverige och länder som Danmark och Norge. Detta gav upphov till skilda förutsättningar för den professionisering av kulturarvssektorn som utspelades i alla de tre länderna. Bakom de skilda vetenskaps- och arkeologibegreppen jag ovan redogjort för dolde sig följaktligen på samma sätt vitt skilda demokratibegrepp kring statens befogenheter och den enskildes rätt att disponera över kulturarvet. Parallellt med dilettantismbegreppets betydelseförändring skedde intressant nog en juridisk förskjutning i uppfattningen av markägarens rättigheter. Med motiveringen att man inte ville hämma produktiviteten eller belasta markägaren ekonomiskt var det i linje med 1828 års förordning inte särskilt svårt att få tillstånd att ta bort en fornlämning i samband med bygg- och jordbruksarbeten. Med 1867 års förordning skärptes skyddet. Enbart då exploateringen ansågs ha ett stort allmänintresse, som vid väg- och kanalbyggen, var man beredd att göra avkall på det oinskränkta skyddet.¹⁰⁶

Den redovisade förskjutningen av rättighets- och ansvarsfrågan parat med den framväxande meritokratin mynnade så småningom ut i en minnesvård präglad av experternas utlåtanden. Som Sven Widmalm framhåller kom de statligt anställda akademikerna mot slutet av seklet att i det närmaste monopolisera forskningen.¹⁰⁷ Arkeologen som vetenskapsman blev det förflutnas och kulturarvets väktare som i hög grad och i en till synes dialektisk anda kom att präglas av den privata rörelsens krav på inflytande. I marginaliseringen spelade arkeologisk praktik (främst samlandet och grävandet) en viktig exkluderande roll. Det var här man juridiskt kunde lägga hinder för konkurrerande, vad man bedömde som ovetenskaplig, arkeologi. Genom att åberopa kulturarvets vetenskapliga värde, och på samma gång tillskriva den egna forskningen en internationell standard, gjorde den officiella arkeologen anspråk på att representera värden som endast han själv, i sin egenskap av expert, förstod sig på att uttolka. Det vetenskapliga värdet blev därför snart grundläggande för den antikvariska bedömningen då det tillskrevs betydelsen av att vara allmängiltigt och objektivt, ett värde som hade stor bety-

¹⁰⁶ *SFS 1828:78* och *1867:71*. Även skyddet för landets kyrkor stramades upp i en tid då mängder av medeltida kyrkor blev rivna.

¹⁰⁷ Widmalm: «Den vetenskapliga kulturen», s. 211.

delse för staten, hela nationen och därmed för medborgarna i allmänhet.¹⁰⁸ Värden som tidigare prioriterades högt men som nu blev marginaliserade var kulturarvets etiska värde och pietetsvärde. En av minnesvårdens allra äldsta och länge mest centrala vårdmotiv – ända sedan 1600-talet – var nämligen respekten för och åminnelsen av landets förmodade förfäder. Det ansågs därför viktigt att man vårdade deras gravar och lät dem vila i frid.¹⁰⁹ Samtidigt marginaliserades folkliga föreställningar (dvs. en väsentlig del av det immateriella kulturarvet) som länge betraktats som ett självklart antikvariskt område, vilket gav upphov till ytterligare irritation från den privata sidan.¹¹⁰

När man tittar närmare på den dilettantiska och professionella rörelsen finner man snart att de inte helt igenom var homogena till sin karaktär. Det var som sagt inte alla fria forskare som menade att SHM:s monopolisering var oförsvarlig eller ens att det privata ägandet borde prioriteras.¹¹¹ Och tvärt emot Hildebrandarna förfäktade den liberale Montelius – som i sin egenskap av sekreterare inom SFF spelade en medlande roll mellan de privata och de officiella arkeologerna – en mer moderat inställning till den fria forskningen och ansåg att hembudsplikten borde upphävas.¹¹² Samtidigt var han som vi sett synnerligen aktiv i professionaliseringsarbetet.

Att den privata rörelsen utövade stort inflytande ännu under 1870-talet framgår inte minst av 1873 års proposition om ändring av hembudsplikten. Revideringen motiverades med att den trots allt var ämnad för «den archeologiska vetenskapens bästa» eftersom samlandet i sig kunde entusiasmera fler till att bedriva vetenskapliga studier.¹¹³ Meningen inom riksdagen var emellertid delad; medan vissa höll med om att «dilettant-studium [inte fick] befordras på vetenskapens bekostnad» delade majoriteten den liberale prästen och riksdagsmannen Gustaf Wilhelm Gumælius, även medlem i SFF, åsikt att «dilettantforskningen i landsorten icke är så alldeles

¹⁰⁸ Jfr även Wetterberg: *Monument och miljö*, s. 98–99.

¹⁰⁹ Se Jensen: «The cultural heritage». Detta vårdmotiv var ännu centralt under 1800-talet, se t.ex. Jacob Adlerbeth «PM den 26 november 1827», Vol. 6, Jacob Adlerbeths och Götiska förbundets arkiv, ATA; Wallman «Öfversigt af svenska fornlemningar», s. 51–52, och Hofberg: *Förteckning öfver Nerikes fasta fornlemningar*, s. 8–9.

¹¹⁰ Se även Zachrisson: «Antikvariernas och andras landskap»; Hillström: *Ansvar för kulturarvet*, s. 167–169.

¹¹¹ Se Hillström: *Ansvar för kulturarvet*, s. 122–129.

¹¹² Detta spädde sannolikt på den schism som med tiden utvecklades mellan Hildebrand junior och Montelius.

¹¹³ *Kongl. Maj:ts Nåd. Proposition N:o 16*, s. 7.

förkastlig». ¹¹⁴ Det positiva utslaget i första och andra kammaren – sett från en privat horisont – bär tydliga spår av tidens liberala vindar. Euforiskt utbrast greve Baltzar von Platen från första kammaren att han i snart sagt alla sammanhang hyllade friheten, «icke minst i afseende å vetenskaper och konster». ¹¹⁵ Det bör dock understrykas att frågan om privata samlingar primärt inte gällde huruvida det skulle finnas en stor central samling i Stockholm eller inte. På detta skulle de flesta, även privata intressenter, svara ja. Och vill man så kan man även betrakta SHM:s ambition att skapa en stor samling för allmänhetens beskådan och forskarnas belåtenhet som ett liberalt utspel med nationella förtecken – att museet var ett barn av tidens nationalism råder det knappast någon tvekan om.

Som en röd tråd genom hela den arkeologiska och minnesvårdande dilettantismens historia löper som vi sett behovet av att lyfta fram regionala identiteter. ¹¹⁶ På grund av dilettantismbegreppets negativa konnotationer använder man i dag hellre begreppet «amatörarkeologi» då man talar om verksamhet som bedrivs i privat och regional regi. En likhet mellan dagens situation och den som rådde under det sena 1800-talet är att det då liksom nu pågår en diskursiv förhandling om amatörens och den utbildade arkeologens positionering inom det arkeologiska fältet. Och i dag liksom då är den senares vetenskapliga status visserligen inte upphävd men ändå ifrågasatt. ¹¹⁷ Det vore naturligtvis förmätet att påstå att historien i och med detta skulle gå igen. Däremot råder det ingen tvekan om att dagens dilettantismkultur och dess professionella motsvarighet är ett resultat av intrikata historiska faktorer och att de båda alljämt står i ett relationellt förhållande till varandra. Med andra ord är dilettantismen i grunden avhängig hur vi ser på professionen och vice versa, en profession som en gång var sprungen ur en dilettantism i rörelse!

¹¹⁴ *Riksdagens protokoll*, Första kammaren, Tredje bandet, s. 213; *Riksdagens protokoll*, Andra kammaren, Fjerde bandet, s. 161.

¹¹⁵ *Riksdagens protokoll*, Första kammaren, Tredje bandet, s. 222.

¹¹⁶ Under 1700-talet fick provinsialismen ett större utrymme i och med stormaktstidens slut. Under 1800-talet och tidigt 1900-tal genererade urbaniseringen, internationaliseringen och industrialiseringen ett liknande regionalt behov. Dagens regionalism bör nog delvis förstås mot bakgrund av europeiseringen, globaliseringen och postnationalismen, Jensen: *Fornlämningsbegreppets historia*, s. 46–50. För diskussion om 1900-talets relation mellan amatörer och professionella inom kulturarvssektorn, se Alzén: «Amatörer eller proffs?».

¹¹⁷ Se t.ex. Höjer: «Forskarens auktoritet i gungning».

Referenser

Förkortningar

ATA	Antikvarisk-topografiska arkivet
SFF	Svenska fornminnesföreningen
SFS	<i>Swensk Författningssamling</i>
SHM	Statens historiska museum

Arkivmaterial

Antikvarisk-topografiska arkivet (ATA), Riksantikvarieämbetet, Stockholm

Bror Emil Hildebrands arkiv

«Carl Johan Tornberg brev 21 feb. 1871», Brev från svenskar Ter-WE.

«Bref. från B.E. Hildebrand till A. Eurén, 25.4 1873».

C.G.G. Hilfelings arkiv

«Dagbok upå en resa i Westergötland 1788. C.G.G. Hilfeling», Vol. 1.

Götiska förbundets & Jacob Adlerbeths arkiv

«PM den 26 november 1827», vol. 6, serie F1d.

«PM 10.3 1828», vol. 6, serie F1d.

Svenska fornminnesföreningens arkiv

«Förslag för Svenska fornminnesföreningen, Stadgar och handl. rörande organisation 1869–1953», FII.

«Utgående skrivelser 1871–1950» (Koncept daterat den 30 april 1871), BI:I.

Ämbetsarkiv 1

«Ett kort utkast om Antiquiteternes upfinnande och Conservation i Rijket», Konceptböcker 1666–1673, B 1:1.

«Instruktion för Antiquarijs 20 maj 1630», Kungl. Brev och resolutioner, författningar, instruktioner och fullmakter 1629–1778, E 1:1.

«Kanslikollegii Protocoll lördag 3 mars 1694». Excerpter till akad:s handlingar 3. Avskrifter ur Kanslikollegii registratur 1692–98, 1734 (i Riksarkivet).

«Memorial 20 maj 1629», Kungl. Brev och resolutioner, författningar, instruktioner och fullmakter 1629–1778, E 1:1.

«PM om ett plakat till antikviteternas skydd. Odat med noteringar av Hadorph», Brev och resolutioner, författningar, instruktioner och fullmakter 1629–1778, E 1:1.

Ämbetsarkiv 2

«Koncept till akademiens skrivelser 1838–1839», 14 maj 1838, BI:4.

«Motiver för Kongl. Witterhets. Hist. o. Ant. Akademiens förslag till ny Kongl. Förordning om fornlämningars fredande och bevarande (1859)».

«PM ang. antikvitetsintendentens göromål och SHM:s förhållande till andra museisamlingar... 25 mars 1861», FIV:3.

«Motioner i Preste-Ståndet 1862, N:o 126», F IV:3.

«Akademiens svar», FIV:3.

«Akademiens protocoll 7/5 1861» (bilagt PM), Akademiens protocoler 1860–61.

«Riksantiquariens påminnelse vid justitiae kanslers Embetets i underdånigt utlåtande den 8 November 1859».

Tryckta källor och litteratur

- Alzén, Annika: «Amatörer eller proffs? Frågan om kulturarvets demokratiska villkor», i Alzén, Annika/ B. Burell (red.), *Otydligt, otymligt, otaligt. Det industriella kulturarvets utmaningar*, Stockholm 2005, 90–107.
- Andrén, Nils: *Nordisk statskunskap*, Stockholm 1963.
- Andresen, Jane Kjærgaard: «Amatörarkæologer i Danmark», *KUML* (2001) s. 159–186.
- Andersson, Lars I.: *Sveriges historia under 1800- och 1900-talen*, Stockholm 2003.
- Arcadius, Kerstin: *Museum på svenska. Läns museerna och kulturhistorien*, Nordiska museets Handlingar 123, Stockholm 1997.
- «Arkeologerna och värden av de förhistoriska fornminnena», *RIG*, Föreningen för svensk kulturhistoria Bd 4, 1921 (1922), s. 1–18.
- Aronsson, Peter: «Ett forskningsfält tar form», i Aronsson, Peter/ Magdalena Hillström (red.), *Kulturarvens dynamik. Det institutionaliserade kulturarvets förändringar*, Tema kultur och samhälle, Skriftserie 2005:2, Linköping 2005, s. 9–24.
- Bachman, Marie-Louise: *Studier i Kungl. Vitterhets historie och antikvitets akademiers historia*, Historiska serien 14, Stockholm 1969.
- Baudou, Evert: «Svenska fornminnesföreningen och arkeologins etablering», *Fornvännen* 96 (2001) s. 89–98.
- Bourdieu, Pierre: *Kultursociologiska texter*, i urval av Donald Broady och Mikael Palme, Stockholm 1997.
- Broberg, Gunnar: «Vetenskap», i Christensen-Nugues, Charlotte/Gunnar Broberg/ Svante Nordin, (red.), *Kunskapens kretsar*, Stockholm 2008, s. 31–43.
- Casson, Stanley: *Hur människan upptäckte sig själv. Historien om forskningen i människans ursprung*. Bearbetad och tillökad av Hanna Rydh och M. Munck af Rosenschöld, Stockholm 1942.
- Christensson, Jakob: *Vetenskapen i provinsen. Om baronerna Gyllenstierna på Krappertorp och amatörernas tidevarv*, Stockholm 1999.
- Djurklou, Nils Gabriel: *Om svensk fornforskning och Kongl. Maj:ts nådiga förordning af den 29 november 1867*, Örebro 1872.
- Djurklou, Nils Gabriel: *Hvad den privata fornforskningen väntar af 1873 års riksdag*, Stockholm 1873.
- Djurklou, Nils Gabriel: «Några anmärkningar i anledning af d:r Hans Hildebrands skrift: «Den vetenskapliga fornforskningen, hennes uppgift, behof och rätt», *Svenska fornminnesföreningens tidskrift*, Band 2 (1873–74), s. 79–83.
- Edgren, Henrik: *Publicitet för medborgsmannavett. Det nationellt svenska i Stockholms-tidningar 1810–1831*, *Studia Historica Upsaliensia* 216, Uppsala 2005.
- Geijer, Erik Gustaf: «Berättelse om Götiska Förbundets stiftelse och verksamhet», *Iduna* XI (1845), s. 14–35.
- Geijer, Mia: *Ett nationellt kulturarv. Utveckling av en professionell vård och förvaltning av statliga byggnadsminnen*, Stockholm 2004.
- Gemzell, Carl-Axel: *Om politikens förvetenskapligande och vetenskapens politisering: Kring välfärdsstatens uppkomst i England* (2008-11-14): <http://www.historisk-tidsskrift.dk/bogsalg/gemzell1.html>.
- Gillberg, Åsa/Ola W. Jensen: «Processes of professionalisation and marginalization. A constructivist study of archaeological field practices in Sweden 1870–1910», i Bentz, Emma/ Elisabeth Rudebeck (red.), *Arkeologins många roller och praktiker*, Lund 2007, s. 9–33.
- Gjörwell, Carl Christoffer: «Företal», i Per Tham, *Göthiske Monumenter; samlade och beskrifne af Pehr Tham*, Stockholm 1794.

- Golinski, Jan: *Making natural knowledge. Constructivism and the history of science*, Cambridge 1998.
- Gustafsson, Agne: *Kommunalt självstyre*, Stockholm 1999.
- Gödel, Vilhelm: *Riksantikvarieämbetet*, Stockholm 1930.
- Hall, Patrik: *Den svenskaste historien. Nationalism i Sverige under sex sekler*, Stockholm 2000.
- Hedenberg, Susanna/Lars Kvarnström: *Det svenska samhället 1720–2000. Böndernas och arbetarnas tid*, Lund 2006.
- Hildebrand, Bengt: *C. J. Thomsens lärda förbindelser i Sverige 1816–1837*, Kungl. Vitterhets-, historie- och antikvitetsakademiens handlingar, 44:1, Stockholm 1937–38.
- Hildebrand, Bror Emil: «Sveriges Fornminnesföreningar», *Antiquarisk tidskrift*, första delen (1864), s. 193–200.
- Hildebrand, Bror Emil: «Berättelse om en resa och antiquariska undersökningar i Södra Sverige», *Antiquarisk tidskrift*, första delen (1864), s. 225–254.
- Hildebrand, Hans: «Studier i jämförande fornforskning. I. Bidrag till spännets historia», *Antiquarisk tidskrift*, tredje delen (1872), s. 15–263.
- Hildebrand, Hans: «Den arkeologiska kongressen i Bologna», *Antiquarisk tidskrift*, tredje delen (1872), s. 1–14.
- Hildebrand, Hans: *Den vetenskapliga fornforskningen, hennes uppgift, behof och rätt*. Stockholm 1873.
- Hildebrand, Hans: «En arkeologisk studiekurs», *Månadsblad* (1874), s. 87–90.
- Hildebrand, Hans: «När skola de svenska universiteten få professioner i fornkonst?», *Månadsblad* (1875), s. 81–87.
- Hildebrand, Hans: «Statens historiska museum och K. myntkabinettet», *Antiquarisk tidskrift*, 6:6 (1880–82), s. 1–62.
- Hildebrand, Hans: «Historia och kulturhistoria», *Historisk Tidskrift* 2 (1882), s. 1–28.
- Hildebrand, Hans: «Åverkan på Svarta jorden på Björkö II», *Månadsbladet* (1884), s. 74–78.
- Hillström, Magdalena: *Ansvar för kulturarvet. Studier i det kulturhistoriska museiväsendets formering med särskild inriktning på Nordiska museets etablering 1872–1919*, Linköping studies in art and science 363, Linköping 2006.
- Hofberg, Herman: *Förteckning öfver Nerikes fasta fornlemningar. Jemte en inledande beskrifning, och utdrag af Kongl. Maj:ts nådiga förordning af den 29 nov. 1867, angående forntida minnesmärkens fredande och bevarande*, Örebro 1871.
- Höjer, Henrik: «Forskarens auktoritet i gungning», *Forskning & framsteg* (2006), s. 24–31.
- Jansson, Torkel: *Adertonhundralets associationer. Forskning och problem kring ett sprängfullt tomrum eller sammanslutningsprinciper och föreningsformer mellan två samhällsformationer c:a 1800–1870*, Studia Historica Upsaliensia 139, Uppsala 1985.
- Jansson, Torkel: «Mellan öst och väst», i Christensson, Jakob (red.), *Karl Johantiden. Signums svenska kulturhistoria*, Stockholm 2008, s. 19–48.
- Jensen, Ola W.: «The cultural heritage: Modes of preservation and longing for eternal life» i Andersson, Anna-Carin et. al. (red.), *The kaleidoscopic past. Proceedings of the 5th Nordic TAG conference Göteborg, 2–5 april 1997*. Gotarc Serie C arkeologiska skrifter no. 16, Göteborg 1998, s. 99–118.
- Jensen, Ola W.: «When archaeology meets Clío: A critical reflection on writing the history of archaeology», *Archaeological review from Cambridge*, 14:2 (1998), s. 79–92.

- Jensen, Ola W.: *Forntid i historien. En arkeologihistorisk studie av synen på forntid och forntida lämningar från medeltiden till och med förupplýsningen*, Gotarc Serie B, Gothenburg archaeological thesis no. 19, Göteborg 2002.
- Jensen, Ola W.: «Resenärer i forntiden – fornforskningen i 1700-talets Sverige», i Goldhahn, Joakim (red.), *Från Worm till Welinder. Åtta essäer om arkeologins disciplinhistoriska praxis*, Gotarc Serie C, Arkeologihistoriska skrifter No 60, Göteborg 2005, s. 33–62.
- Jensen, Ola W.: *Fornlämningsbegreppets historia. En exposé över 400 år*, Stockholm 2006.
- Jensen, Ola W.: «Arkeologins framtid i historien – och idag», i Artelius, Tore/Anna Källén (red.), *Arkeologisk framtid: Arkeologmötet 2008*, Lund 2009, s. 143–166.
- Kaiserfeld, Thomas: «Framväxten av expertis – en fråga om utbud och efterfrågan?», i Christensen-Nugues, Charlotte/Gunnar Broberg/Svante Nordin (red.), *Kunskapens kretsar*. Stockholm 2008, s. 177–189.
- Kehoe, Alice B./ Mary Beth Emmerichs: *Assembling the past. Studies in the professionalization of archaeology*, New Mexico 1999.
- Kongl. Maj:ts Nåd. Proposition N:o 1.1873.*
- Legné, Mattias: *Fäderneslandets rätta beskrivning. Mötet mellan antikvarisk forskning och ekonomisk nyttokult i 1700-talets Sverige*, Stockholm 2004.
- Lidén, Hans-Emil: *Nicolay Nicolaysen. Et blad av norsk kulturminneverns historie*, Oslo 2005.
- Linné, Carl von: *Carl von Linnés Öländska resa, förrättad 1741*, utgiven och kommenterad av Bertil Molde, Stockholm 1957 [1741].
- Linné, Carl von: *Carl von Linnés västgötaresa förrättad 1746*, Stockholm 1961 [1746].
- Ljungström, Olof: *Oscariansk antropologi. Etnografi, förhistoria och rasforskning under sent 1800-tal*, Hedemora 2004.
- Lundström, Bo: «Amatörerna och konsten», i Christensson, Jacob (red.), *Signums svenska kulturhistoria. Karl Johan-tiden*, Stockholm 2008, s. 333–363.
- Lundström, Inga/ Jenny-Rita Naess: *Bevarandearkeologi. Ett ämnes syn på sitt källmaterial*, Stockholm 1993.
- Mandelgren, Nils Månsson: *Några bidrag till den arkeologiska forskningens historia*. Mandelgrenska samfundets skriftserie 1, Lund 1982 [1876].
- Molin, Torkel: *Den rätta tidens mått. Göthiska förbundet, fornforskningen och det antikvariska landskapet*, Skrifter från forskningsprogrammet Landskapet som arena nr 6, Umeå 2003.
- Montelius, Oscar: *Sveriges forntid. Försök till framställning af den svenska fornforskningens resultat. Text I. Stenåldern*, Stockholm 1874.
- Montelius, Oscar: «Den förhistoriska fornforskningens metod och material», *Antiquarisk tidskrift för Sverige* 8:3 (1884), s. 18–23.
- Morell, Jack: «Professionalisation», i Olby, Robert C. et. al. (red.), *Companion to the history of modern science*, London 1990, s. 980–989.
- Nielsen, Ingrid (red.): *Bevar din arv. Danmarks fortidsminner 1937–1987*, Köpenhamn 1987.
- Nielsen, Niels Løgager: «Museer i oprør. Provinsmuseerne og Nationalmuseet i en brydningstid», *KUML* (2001), s. 111–158.
- Nilsson, Bo: *Ämbetsman i själva verket – rekrytering och avancemang i en modern stat 1809–1880*, Score Rapportserie 2000:5, (2009-08-25): <http://www.score.su.se/pdfs/2000-5.pdf>.
- Nilsson, Sven: «Bref till sekreteraren i Svenska Fornminnesföreningen», *Svenska fornminnesföreningens tidskrift* (1872), s. 69–82.

- Nordbladh, Jarl: «Conducteuren C.G.G. Hilfeling och hans samtid», i Åkerlund, Agneta (red.), *Till Gunborg: arkeologiska samtal*, Stockholm 1997, s. 527–537.
- Nordbladh, Jarl: «Mandelbrand och Hildegren: två motparter som var alldeles för lika», i Engelmark, Roger/Thomas B. Larsson/Lillian Rathje (red.), *En lång historia – festskrift till Evert Baudou på 80-årsdagen*, Umeå 2005, s. 349–361.
- Norrby, Göran: *Adel i förvandling. Adliga strategier och identiteter i 1800-talets borgerliga samhälle*, Uppsala universitet 2005.
- Olsson, Björn: *Att torgföra vetenskap. Det vetenskapliga föredragets och populärföreläsningens teori, praktik och kultur*, Rapport nr. 24, (2009-07-24): http://www.studentlitteratur.se/files/sites/svensksakprosa/Olsson_rapp24.pdf
- Ordbok öfver svenska språket*, första bandet. «Amatör», Lund 1898.
- Ordbok öfver svenska språket*, sjätte bandet. «Dilettant», Lund 1925.
- Pettersson, Richard: «Makten över definitionerna. Kunskapsarv och museum», *Rapport från museidagarna 1995 och 1996*, Umeå 1997, s. 59–74.
- Poulsen, Karen Løkkegaard: «Oldsagssamlinger på danske herregård». *KUML* (2001), s. 71–110.
- Price, Megan: «Amateurs and professionals in nineteenth-century archaeology. The case of the Oxford 'Antiquarian and Grocer' H.M.J. Underhill (1855–1920)», i Schlanger, Nathan/Jarl Nordbladh (red.) *Archives, ancestors, practices. Archaeology in the light of its history*, Oxford 2008, s. 109–119.
- Riksdagens protokoll*, Andra kammaren, Fjerde bandet, 1873.
- Riksdagens protokoll*, Första kammaren, Tredje bandet, 1873.
- Rudebeck, Petter: *Småländska antiqviteter*. 300-årigt manuscript uttytt, nedskrivet och varsamt redigerat av Gunnel och Göran Liljenroth, Lidköping 1997.
- Schück, Adolf: «Lorentz Klüwer och Götiska förbundet. De första förbindelser mellan norsk och svensk fornforskning», *Fornvännen* (1943), s. 221–236.
- Schück, Henrik: *Kgl. Vitterhets-, historie- och antikvitetsakademien. Dess förhistoria och historia I*, Stockholm 1932.
- Selander, Staffan (red.): *Kampen om yrkesutövning, status och kunskap. Professionaliseringens sociala grund*, Lund 1989.
- Sellberg, Lars: *Av kärlek till fosterland och folk. Gabriel Djurklou och dialektforskningen*. Institutionen för idé- och lärdomshistoria skrifter 11, Uppsala 1993.
- Sellberg, Lars: *Den stora bronsfejden*. Arbetsversion av förstudie till projektet «Omsorg om forntiden. Amatörer och professionella inom fornminnesvård och fornforskning», (opubl.).
- «Svenska Fornminnesföreningens årsmöte i Vexjö den 1–3 juni 1870», *Svenska fornminnesföreningens tidskrift* (1871), s. 1–26.
- «Svenska Fornminnesföreningens andra årsmöte i Örebro den 19–21 juni 1871», *Svenska fornminnesföreningens tidskrift* (1872), s. 192–237.
- Swensk Författningssamling (SFS)*. 1828:78. Kongl. Maj:ts Nådiga Förordning, angående forntida Minnesmärkens fredande och bewarande: Giffwen Stockholms Slott den 17 april 1828.
- Swensk Författningssamling (SFS)* 1867:71. Kongl. Maj:ts Nådiga Förordning, angående forntida Minnesmärkens fredande och bewarande: Giffwen Stockholms Slott den 29 november 1867.
- Waldén, Bertil: «'Två slår den tredje'. Gabriel Djurklou – Bror Emil Hildebrand – Richard Dybeck», *Från bergslag och bondebygd*, Örebro läns hembygdsförenings årsbok 1956, s. 63–110.

- Wallman, Johan Haqvin: «Öfversikt af svenska fornlemningar med anvisning till deras kännedom och beskrifning», *Kongl. Vitterhets Historie och Antiquitets Acaemiens Handlingar*, D. 14, 1838, s. 59–178.
- Welinder, Stig: *Strindberg som arkeologikritiker*, Lund 1994.
- Wetterberg, Ola: *Monument & miljö*, Göteborg 1992.
- Widmalm, Sven: «Den vetenskapliga kulturen», i Christensson, Jacob (red.), *Signums svenska kulturhistoria. Karl Johan-tiden*, Stockholm 2008, s. 207–237.
- Zachrisson, Torun: «Antikvariernas och andras landskap» i Buström, Mats/Björn Winberg/Torun. Zachrisson, *Fornlämningar och folkminnen*, Stockholm 1997, s. 12–59.